

Мила ЂОРЂЕВИЋ, мастер*

Reiman, Jeffrey, Paul Leighton. 2017. *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison – Ideology, Class and Criminal Justice*. 11th edition. New York – London: Routledge, 285.

Док појам Пирова победа осликава победу извојевану уз толике губитке да се може сматрати поразом, аутори ове књиге осмислили су израз Пиров пораз како би описали пораз кривичноправног система САД који доноси толике користи појединцима да се изједначава са победом. У овој књизи је изнета емпиријски утемељена тврдња да је амерички кривичноправни систем направедан и да не третира све грађане једнако већ служи интересима богатих и моћних елита тако што своје репресивне снаге усмерава ка сиромашнима, истовремено игноришући или бенеvolentно поступајући према богатима. У медијима, судовима и затворима грађанима се континуирано приказује једна иста слика – кривична дела чине сиромашни и против њих се треба борити! На тај начин се емитује порука да стварна опасност за већину Американаца долази од људи који се на економској лествици налазе испод њих, а не од оних изнад. Аутори показују да такав поглед на систем кривичног правосуђа показује све дефектности општеприхваћене идеје да је систем заиста усмерен на заштиту живота, тела и имовине својих грађана. Та основна тврдња је подељена, разрађена, објашњена и поткрепљена бројним доказима у четири поглавља.

У првом поглављу „Контрола криминала у Америци: ништа не успева као пораз“ аутори емпиријски показују како је борба против криминала у Америци врло неуспешна и доказују исправност своје прве хипотезе: кривичноправни систем би могао да смањи високу стопу криминала, али он то заправо не жели. Он то не жели јер је слика о

* Сарадница у настави, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, miladjevic@gmail.com.

криминалу која тренутно постоји слика о сиромашнима као највећој претњи доминантном друштвеном поретку. У последњих 25 година забележени су огроман пораст броја Американаца који су на одслужењу затворске казне и знатан пад стопе криминала. Ипак, аутори показују да је само мали део тог смањења резултат политике кривичног система. Сједињене Америчке Државе су држава са највећим бројем затворених људи по глави становника, једина држава са већим бројем силованих мушкараца него жена (због огромног броја тих кривичних дела учињених у затворима), а једна савезна држава као што је Калифорнија има већи буџет за затворе него за високо образовање. Тренд „масовног затварања“, који се назива и „хиперзатварање“, „куга затвора“ и „бинцовање затвора“ омогућио је у периоду од 1980. до 2000. године изградњу већег броја затвора него што је икада изграђено у целој дотадашњој историји САД. Колико је тај процес попримио маха, говори и податак да сваки десети човек у Америци може да очекује да заврши једном у свом животу у затвору, а шансе су много веће ако је та особа црнац: свака трећа црна особа у САД заврши у затвору! Таква политика јесте допринела снижавању стопе криминала, али је тај допринос у најбољем случају био скроман, праћен огромним финансијским трошковима, повећањем расне неједнакости, општим незадовољством које је неколико пута ескалирало ширим друштвеним протестима и допринео бројним другим друштвеним проблемима.

Осим тих тврдњи, оправдано се поставља питање зашто масовно затварање није делотворно? Лишити слободе неко лице значи онемогућити га да и даље чини кривична дела у заједници, те пораст броја затвореника донекле заиста и смањује број кривичних дела. Ипак, та стратегија има одређена ограничења и споредне ефекте. Пре свега, криминолози су утврдили да мали број учинилаца кривичних дела учини диспропорционално много дела, тако да њихова идентификација и затварање заиста доприносе јавној сигурности. Масовна затварања повећавају шансе за затварање лица чија дела нису толико озбиљна, тако да такав начин санкционисања у малој мери доприноси јавној безбедности. Друго, како појединци старе, шансе да ће чинити кривична дела опадају. Због тога продужавање трајања казни за кривична дела не доприноси повећању јавне безбедности, ако су казне већ довољно дуге да затворенике држе у затвору док не остаре. Треће, аутори објашњавају да затвори функционишу као „школе криминала“ јер затворско окружење смањује личну одговорност, слаби шансе за рехабилитацију и може бити психолошки деструктивно. Бивши затвореници имају мање шансе да се запосле због свог кривичног досијеа, а може им се смањити и жеља да поштују право. Четврто, затвори не само да имају тенденцију да производе још криминала већ и лоше ути-

чу на породице преступника и на читаве заједнице. На пример, деца затвореника бележе лошије резултате у школама и имају веће шансе да постану делинквенти. Пето, преовлађујућа структура затвореника показује да велики удео затвореника служи казну затвора за кривична дела која су у вези са опојним супстанцама, што је последица увођења нових и поштравања постојећих казни затвора за ту врсту кривичних дела. Истраживања показују да се дилери који су на одслужењу казне лако замењују и да њихово затварање не доприноси у великој мери смањењу криминала. Ипак, њихово затварање има нуспојаве јер осуђени дилери, када једном напусте затвор, остају са кривичним досијеом са којим не могу да се запосле легално готово нигде.

Након детаљне анализе постојећих мера и њихове (не)делотворности, аутори приказују изговоре којима се систем служи да би успео да оправда своје неуспехе на пољу смањења криминала. Први изговор гласи: преблагим смо! Анализом правних прописа, аутори показују да казне затвора у Америци нису благе (чак напротив!) нити је опус кривичних дела мали. Други изговор гласи: трошкови модерног живота доприносе порасту криминала. Овај изговор се тиче живота у градовима и сугерише да је криминал нуспојава густе насељености. Аутори наводе супротан пример Јапана који је веома густо насељен, а има изразито ниску стопу криминала. Ову тврдњу не подржавају ни истраживања о криминалитету у америчким градовима. Последњи изговор: кривите децу! – значи да су млади једноставно склони криминалу јер је период одвајања од родитеља тежак и много младих се у том процесу не снађе легално. У томе има истине јер су 44% (решених, пријављених или процесуираних) убистава учиниле особе млађе од 25 година. Ипак, пораст криминала у САД већи је од пораста броја младих људи у укупној популацији, те се целокупна висока стопа криминала не може објаснити тиме.

Још једна проблематична ствар у вези са политикама које су склонне отварању великог броја затвора и запошљавању великог броја полицајаца јесте у чињеници да се тиме решавају последице, а не узроци. То аутори користе као аргумент да САД суштински не желе да реше питање криминала јер да желе, много више пажње и подршке би усмериле решавању до сада познатих извора криминала. Аутори инсистирају на појму „извори криминала“ (енг. *sources of crime*), а не „узроци криминала“ (енг. *causes of crime*) јер су путеви ка злочину мање директни и сложенији су од једноставног односа узрок-последица. До сада је доказано да су сиромаштво, незапосленост и недостатак основних животних потрепштина извори уличног криминала. Знамо

да они доводе до отуђења од друштвених институција и да смањују вероватноћу за живот у складу са правним прописима. У наставку, аутори анализирају најзначајније изворе криминала у САД.

1. Сиромаштво и друштвена неједнакост. Да би се разумео феномен криминалитета, морају се разумети лични избори криминалаца. Истраживања показују да се много њих окреће криминалу јер су то видели у комшилуку или месту где су одрастали које је најчешће био претежно сиромашно. То не значи да богати не краду, њих само не покреће потреба већ похлепа. У основи оба кршења закона налази се проблем неједнакости у друштву.
2. Затвор. О томе је већ било речи у претходним пасусима, што само показује да су затвори контрапродуктивни у борби против криминала.
3. Оружје. Често се може чути да оружје не убија људе већ да људи убијају људе. Али оружје знатно олакшава убијање. У Америци има више оружја него људи, а број оружја по глави становника је четири пута већи него у Канади, Новом Зеланду, Немачкој, Француској, Шведској... Резултат такве статистике је да је смртност приликом пљачки у САД око 20 пута већа него у другим развијеним земљама. Занимљиво је да Италија и Аустралија имају стопу крађа упоредиву са оном у САД, али је, због ефикасне контроле оружја, стопа смртности у тим случајевима много мања.
4. Забрана употреба дрога. САД имају највећу стопу смртности у свету изазване злоупотребом психоактивних супстанци. Иако су САД од америчког председника Никсона објавиле рат наркотицима, они су и даље јефтине и свеprisутни. Постоје многобројни докази да су покушаји да се проблем трговине наркотицима реши гори од саме зависности. Већина људи психоактивне супстанце повезује са криминалом јер зависници често краду да би подржали своје навике. Међутим, то нису једини начини на које опојне дроге доводе до настанка криминала. Њихова цена на улицама повезана је са њиховом незаконитошћу јер сви у ланцу дистрибуције морају да профитирају довољно да надокнаде ризик бављења тим послом. Велики део насиља у вези са трговином психоактивним супстанцама такође је повезан са чињеницом да су оне нелегалне а њихова трговина у рукама банди и организованог криминала, па се њихови спорови не решавају по правилима слободног тржишта или правним механизмима. САД су се упутиле у рат против нарко-

тика који их је коштао милијарде долара, при чему су затворени милиони људи, а све то је донело малу промену у њиховој злоупотреби.

Аутори дају један предлог за решење – ефикасније је декриминализовати наркотику, опорезивати њихову производњу и продају и добијени новац преусмерити на лечење болести зависности. То су основне идеје чији је циљ смањење штете коју наркотици наносе друштву и које произилазе из премисе да је употреба наркотику неизбежна и неискорењива у друштву. Аутори сматрају да психолози, социјални радници и лекари могу учинити много више на смањењу негативних последица употребе и злоупотребе дрога него кривичноправни систем и у ту сврху наводе примере других држава у којима је употреба наркотику декриминализована, али то није довело да повећања броја њених корисника. На самом крају првог поглавља аутори наводе шта би заиста могло да помогне у смањењу криминала на улицама осим декриминализације опојних супстанци: спречавање насиља у породици, развијање интелектуалог и социјалног потенцијала деце, подршка адолесцентима, рад са људима који су изашли из затвора...

У другом делу књиге „Кривично дело под било којим другим именом...“¹ аутори показују да кривичноправни систем има задатак да дела која су опасна по друштво препозна као таква и да их онда процесуира, али да се у САД као опасна дела представљају само нека, док се нека друга, подједнако опасна, толеришу. Кривично право је слика (одраз) опасности на улицама, али да ли је тако у америчкој пракси и да ли је тренутни одраз реалан? Аутори не само да нуде негативан одговор на то питање већ тврде и да систем селективно бира која ће дела препознати као опасна и уврстити их у кривични законик. Грађани Америке су изгубили много више новца од пореских превара, недозвољених смањивања плата и слично него од уличних џепароша, иако грађани блаже гледају на злочине из прве категорије. Статистика је показала да ће у року од 40 минута један Американац бити убијен, а четворо погинути због небезбедности на радном месту. Зашто се једно толерише, а друго не? Једно се назива убиством, а друго незгодом. Аутори закључују да је наша свест о криминалу креирана – систем одређује кога ћемо назвати криминалцем и шта ћемо назвати злочином, ставља акценат на штетна дела сиромашних, док штетна дела богатих остају некажњена ради заштите богатих, а на штету сиромашних.

¹ Алузија на драму „Ромео и Јулија“ Вилијама Шекспира у којој Ромео изговара: „Ружа би дивно мирисала и да је другим именом зовемо.“

Уколико се вратимо на метафору кривичног права као огледала, аутори то називају лажним огледалом, као одраз огледала на карневалу који деформише објекат пред собом, стварајући слику да су у овом садашњем систему највеће претње по грађане сиромашни. Аутори не тврде да убиства и крађе нису опасна и штетна кривична дела већ да једнаку или већу опасност по наше здравље и тело могу да имају неки акти који се не дефинишу као криминални. Због тога аутори заступају тезу да је конституисање кривичноправног система „креативан посао“ јер систем сам бира шта је опасно и шта ће се назвати кривичним делом. У том одлучивању, реална опасност догађаја није једини разлог због којег неко дело називамо кривичним. Медији играју велику улогу у стварању те деформисане слике – на пример, убиства су тема половине свих програма о криминалу, док количина извршених убистава заузима мали проценат у односу на укупну количину извршених кривичних дела. На тај начин се, осим типичног учиниоца кривичног дела (мушкарац, млад, из урбане средине, црнац и сиромашан), у јавност пласира идеја о типичном кривичном делу. Још важније, усредсређивањем на кривично дело убиства склања се фокус са осталих кривичних дела која типично чине добростојећи – као што су пореске утаје, еколошка кривична дела, криминал белих оковратника и сл.

Када грађани промишљају о кривичним делима, они обично претпостављају однос „један на један“, односно интеракцију у којој једна особа жели да повреди другу. И такво размишање иде у прилог слици о сиромашнима као типичним учиниоцима кривичних дела и помаже у одржавању погрешне представе о богатима као учиниоцима кривичних дела. Када помислимо на власника фабрике који је уштедео на сигурносним системима и тиме узроковао смрт одређеног броја својих радника, не падне нам на памет да је он криминалац, иако су његовом одлуком људи погинули. Али ко је опаснији по друштво? Да ли је особа која убије другог у тучи у бару већа претња по друштво од пословног руководиоца који одбије да се одрекне дела своје добити како би своју фирму учинио сигурнијим местом за рад? Пошто директор својим радницима директно не жели зло и пошто је само индиректно одговоран за њихову смрт док тежи легитимним економским циљевима, његова дела се не доживљавају као „злочини“ у лаичком, свакодневном смислу. Међутим, по било којим мерилима смртности и патње коју могу да изазову, ова друга ситуација је далеко тежа и представља много већу опасност по живот и тело других лица.

У том погављу се анализирају штетна друштвена понашања богатих која систем не процесуира. Називи потпоглавља лаконски казују на које праксе богатих аутори мисле: „посао може бити опасан по твоје

здравље“ и „здравствена заштита може бити опасна по твоје здравље“. Статистички подаци показују да је у Америци 2014. године било 7.000 убистава, а чак 50.000 повреда са смртним исходом на раду (аутори књиге и то називају убиствима). Сваког дана у Америци погине на послу 12 људи, а повреди се око 3,3 милиона. Та штетна пракса опстаје, с једне стране, зато што су казне мале за оне који крше прописе о безбедности на раду и због тога што радници не пријављују повреде настале на раду, из страха да ће изгубити посао.

У другом делу другог поглавља „Здравствена заштита може бити опасна по твоје здравље“ наводи се да су три највећа узрока смрти у Америци срчани удар, канцер и неадекватно лечење. Према истраживањима, 16 хиљада Американаца умре од непотребних операција. Та бројка је добијена поређењем броја лекара који су плаћани месечно и оних лекара који су плаћани по операцији. Истраживања показују и да 20% лекова који се препису нису заиста неопходни за лечење. Такође, једнако опасне су и цигарете, лоша исхрана, загађење, па и сиромаштво. Истраживања показују да су различите стопе смртности по класама. После приказа тих података, постаје јаснија тврдња аутора да кривичноправни систем Америке своје грађане не штити од највећих претњи по њихов живот и тело и не процесуира опасна дела богатих.

У трећем делу књиге „...и сиромашни одлазе у затвор“ аутори показују да је кривичноправни систем класно оријентисан и да тенденциозно ради на томе да повећа вероватноћу да заврше у затвору они са дна друштвене лествице. То функционише на два начина. Прво, када исто или слично кривично дело изврши богати и сиромашан учинилац, веће су шансе да сиромашан буде ухапшен и осуђен и да му буде досуђена дужа казна него припаднику средње и више класе. Осим класе, постоји и расна димензија дискриминације, при чему се ове две по правилу укрштају: црни преступници који убију црнце имају двоструко веће шансе да добију смртну казну него када је белац и починилац и жртва. Статистика је још погубнија када црни преступник убије белца: он има четири пута већу шансу да добије смртну казну него црнац који је убио црнца. Друго, између кривичних дела које карактеристично чине сиромашни људи (тзв. улични злочини) и оних типичних за богате (криминал белих оковратника и корпоративни криминал), систем много оштрије третира прве. Чак и када кривична дела која су починили добростојећи однесу далеко више друштвеног буџета или узрокују много више смрти и повреда. Како би поткрепили своје тврдње, аутори упоређују казне за уличне злочине са казнама и третманом који су имали они одговорни за смрт и разарање на радним местима: сканда-

ли у вези са штедњом са краја прошлог века, финансијске преваре у компанији „Енрон“ и у другим великим корпорацијама, финансијска криза 2008. године и сл.

Последње, четврто поглавље представља рекапитулацију претходних и подсећа на троструки неуспех кривичноправног система САД: (1) неуспех да се успоставе политике које ће заиста ефикасно смањити високу стопу криминала, (2) неуспех да се као кривична дела уврсте и процесуирају она која чешће врше богати и (3) да се елиминише пристрасност према сиромашнима за она дела која се већ сматрају кривичним делима. Упорност троструког неуспеха објашњена је позивањем на појам „историјске инерције“, то јест на чињеницу да се тренутни облик политике кривичног правосуђа појавио знатно раније. Када се појавио, одговарао је стварним претњама по живот, тело и имовину и, упркос својим неуспесима током времена, истрајао је јер његови неуспеси углавном штете сиромашнима а погодују богатима. Тако и тренутна политика кривичног правосуђа не ствара подстицаје за промену система за оне који имају моћ да то ураде. Неуспели систем кривичног правосуђа њима користи јер емитује поруку да претња по америчко благостање долази од оних који се налазе најниже на економској лествици, а не одозго. Такође, то ствара слику да сиромаштво не настаје из друштвених узрока већ из моралне изопачености сиромашних. Такође, аутори тврде да постоји имплицитна идеолошка порука било ког кривичноправног система који се фокусира на индивидуалну кривицу да је сам друштвени систем праведан. Аутори тај начин гледања на политику кривичног правосуђа називају теоријом Пировог пораза: неуспех кривичноправног система доноси такве користи онима који су на моћним положајима да за њих он заправо представља победу. Џефри Рајман (*Jeffrey Reiman*) и Пол Лејтон (*Paul Leighton*) надовезују се на марксистичку мисао да су закони оружје богатих за контролу радничке класе. Сличну идеју је имао и Мишел Фуко (*Michel Foucault*) који је тврдио да неуспех кривичног система доноси одређене користи друштву.

Велика предност ове књиге је начин на који је написана – врло питко, лако за праћење и пријемчиво широј читалачкој публици. Такав стил писања и одговара намери аутора да се на једнак начин обрати студентима, научној заједници и сваком грађанину и покаже да много тога што се дешава у кривичноправном систему Сједињених Америчких Држава крши њихов осећај елементарне правичности. Иако врло перспективно дефинисан, циљ књиге да докажу да друштвени систем не функционише на начин на који се представља да функционише и да скицирају читаву теоријску перспективу из које би се разумело

зашто кривичноправни систем не успева да буде онакав каквим се представља, аутори су у великој мери успели да испуне. Чињеница да је свако наредно издање допуњавано свежим примерима из праксе и новим истраживањима с једне стране показује искрену намеру аутора да својим истраживањем едукују грађане, али указује и на један крајње песимистичан заључак, с друге стране, да се ситуација у земљи од првог издања није много побољшала. Коначно, можда највећа похвала и оно што је допринело великој популарности овог дела (књига је први пут објављена 1979. године, након чега је доживела још 11 издања) јесте потенцијална примењивост изнетих тврди. Иако се ова књига односи само на друштвено стање у САД, њени закључци могу да буду смерница за слична истраживања у другим државама и(ли) полазна тачка за промишљање о кривичноправном систему у другим земљама.

Том емпиријски богатом делу недостаје чвршће теоријско утемељење изнетих резултата. Просто је штета што аутори Џефри Рајман, који је професор емеритус на Америчком факултету у Вашингтону и бави се филозофијом кривичног права, и Пол Лејтон, професор на Катедри за социологију, антропологију и криминологију на Источном универзитету Мичиген, нису искористили оно што им пружају њихове вокације. Иако ће многи рећи да емпиријски подаци говоре довољно сами за себе, а ова књига обилује примерима и искуствено изведеним тврдњама, нека додатна објашњења добијених налаза повећала би квалитет овог дела и њихову ширу научну примењивост. Такође, ради што веће разумљивости текста, неки делови се непотребно понављају. Ипак, књига представља својеврстан колаж тренутног стања кривичног права у Америци састављеног од многобројних мањих истраживања. Тај колаж показује тужну слику америчке стварности уместо „америчког сна“. Систем је врло селективан на штету сиромашних, врло неправедан према њима, а свако настојање да се систем „обрачуна са криминалом у Америци“ само погоршава њихов положај, док истовремено погодује богатима.